

L. Nov ý

Methodological problems of the analysis of non-positivistic trends in non-Marxian philosophy require a more exact determination of the conception of irrationalism which uses to be applied in an inadequate way, as for instance for every recognition of irrational components in human life. The author characterizes irrationalism as a tendency in modern philosophy which considers reality as something outside human consciousness, reality as a phenomenous part of the existence, as a genuine, qualitatively differentiated, integral and mobile reality from the cognizance of which we are deviated and lead far off by rational cognizance, while an immediate cognizance (instinct, intuition, feeling) allows us to comprehend this genuine existence. In this type of philosophy lie concealed some real philosophical problems, the problem of reality, new problems of cognizance, and the problem of practice. Hence we cannot evaluate this philosophy only by asking whether it pronounces itself for or against reason, neither can we evaluate it by asking to what extent it comes nearer to Marxian solution or whether it deviates from Marxian solution. A decisive criterion is the analysis of what did actually happen to this philosophy in the course of the history of thought.

It can be revealed from the analysis of Czech irrationalistic philosophy (Vorovka, Hoppe), and from the philosophy of the Masaryk school (Masaryk, Rádl, Hromádka) that these trends were actually contributing to the origin of philosophical culture in our country. It is not enough to deny this tradition; it must be objectively evaluated (besides others also the philosophy and sociology of T. G. Masaryk), and overcome it. Non-positivistic philosophy in our country cannot be considered as a foreign, non-Czech philosophy. Non-positivistic (and, for that matter, irrationalistic) philosophy cannot be evaluated without differentiation as a degrading line of non-Marxian philosophy since it obtains different meanings, and also because this philosophical trends, too, keep concealed and are preparing certain possibilities for transition to Marxism, particularly for their being concerned with problems of metaphysics, dialectics, man, culture, history and praxis.

JÁN FEJEŠ (1764—1823)

TEODOR MÜNZ

Dvesto rokov uplynie od narodenia Jána Feješa, význačného slovenského osvieteniského publicistu. Jeho myšlienkový profil stojí za to, aby sme sa pri ňom pozastavili. Je doslova zrkadlom nášho osvieteniského duchovného života, stelesňuje v malom to, čo prebiehalo popri ňom vo veľkom. Nebol však len zrkadlom, ale aj účastníkom toho všetkého, a to azda najaktívnejším, aspoň po publicistickej stránke. Zanechal spomedzi všetkých našich osvietenecov najobsiahlejšie dielo, v ktorom nájdeme veľmi širokú aktuálnu problematiku. To je však aj jedna z príčin, prečo ho možno považovať za zrkadlo jeho doby. Druhá, dôležitejšia je, že vďaka určitej sile svojej osobnosti vedel najpregnantnejšie vyjadriť vtedajšie

tendencie v našom myšlienkovom živote. Hovorí to a dožaduje sa toho, čoho aj ostatní, no jasnejšie, zdôvodnenejšie. Keďže však išlo o dobu veľmi zložitú a protirečivú, o prelomovú epochu, plnú starého i nového, vyjadril oboje, a to veľmi striktné. Preto ak chceme poukázať na celý jeho profil, musíme vidieť aj jeho tienisté a nielen svetlé stránky, ako by sa to azda vyžadovalo v jubilejnej úvahe.

Feješ pôsobil v období rozkvetu slovenského osvietenstva, t. j. v posledných dvoch desaťročiach 18. a v prvých dvoch desaťročiach 19. storočia. Feudalizmus vtedy u nás už definitívne doznieval a v jeho lone silneli zárodky kapitalizmu. Vyvíjali sa pomaly, a to následkom veľkej hospodársko-sociálnej zaostalosti agrárneho Slovenska a celého Uhorska, no v týchto dobách už boli jasne badaťtelné predovšetkým vo forme množiacich sa manufaktúr. Paralelne s tým sa tvorila vrstva slovenských obchodníkov, z ktorých sa neskoršie vyvinula domáca buržoázia.

Výrazom i napomáhateľcm týchto tendencií boli reformy Jozefa II. Silne podnietili aj rozvoj nášho osvietenstva, duchovného prúdenia, ktoré bolo reflexom nových hnutí v našom vtedajšom živote. Vyznačovalo sa mnohými pozitívnymi črtami európskeho osvietenstva vôbec, ako sympatiami k vede, jej propagáciou, využívaním jej výsledkov v boji proti poverám a predsudkom, bojom za racionálnu očistu náboženstva, aj keď nie ešte jeho popieraním (naši osvietenci boli zväčša kňazi), záujmom o nevzdelané ľudové vrstvy, ktoré chcelo povzniesť z hmotnej i duchovnej feudálnej zaostalosti atď. atď. Nechcelo ho však vytrhnúť zo sociálnej feudálnej zaostalosti, pretože naše osvietenstvo nemalo v programe väčšie sociálne reformy, nehovoriac už o sociálnej revolúcii. Bol to len odraz sociálnej slabosti našej vtedajšej buržoázie, ktorá sa ešte len tvorila. Preto osvietencom išlo len o zlepšenie, zdokonalenie feudálnych poriadkov, a nie azda o likvidáciu feudalizmu ako takého. Neuvedomovali si, že reformovaním feudalizmu mnohými buržoáznymi poriadkami, ktorých sa dožadovali, vlastne proti nemu bojovali a pripravovali jeho zánik.

V takejto atmosfére žil a pracoval aj Feješ. V jeho životných osudoch nie je nič pozoruhodné ani zvláštne. Narodil sa roku 1764 v Toporci v starej zemianskej rodine. Študoval právo vo Viedni a štatistiku v Göttingách. Spočiatku zastával úrad gemerského protonotára, neskoršie bol cirkevným inšpektorom v Nižnom Skalníku a malohontským viceinšpektorom. Bol veľmi bystrý a nadaný, mal však neznášanlivú a panovačnú povahu. Zomrel roku 1823 v Nižnom Skalníku.

Azda najdôležitejším Feješovým verejným kultúrnym činom bolo to, že spolu s Matejom Holkom založil roku 1808 v Nižnom Skalníku tzv. Učenú spoločnosť malohontskú, najvýznamnejšiu a najdlhšie trvajúcu učenú spoločnosť, ktorých vzniklo u nás v osvietenstve pomerne mnoho. Trvala až do roku 1841 a vydala 25 ročníkov svojej známej ročenky Solennia, ktorou sa natrvalo zapísala do dejín nášho pokrokového vedeckého myslenia. Feješ umiestil knižnicu Spoločnosti vo svojom kaštieli a bol aj jej riaditeľom. V nej sa konali výročné členské schôdze Spoločnosti.

Ako sme už spomenuli, rozsah Feješových prác je veľký. Zanechal ich asi päťdesiat — kníh, článkov, prevažne vytlačených, no i rukopisných. Články uverejňoval zväčša v Solenniach. Najviac má však knižných publikácií.

Feješov záujmový okruh bol tiež veľký. Rozhodne nepatrí k autorom zameriavajúcim sa na riešenie úzko špecializovanej problematiky. Ak budeme predsa len hľadať nejakého spoločného menovateľa jeho myšlienkového zamerania, tak ho nájdeme v záujme o spoločenskú problematiku v najširšom zmysle slova. Z tohto aspektu sa díva na ženskú otázku, ktorej venuje pomerne veľa miesta, na otázky materiálneho, sociálneho a kultúrneho povznášania sedliackeho ľudu, na otázky spoločenského zástoja šľachty v novej dobe, na náboženské otázky, sociálna problematika ho zaujíma, keď píše o populácii, o reči, o mravnosti, ba aj keď filozofuje o tom, či tento svet je najlepší zo všetkých možných svetov atď. atď. Pomerná pestrosť jeho záujmových okruhov mu nedovolila vniknúť do jednej problematiky hlbšie a vedecky ju vyčerpáť. Občas kľže sa len po povrchu, ba aj dosť očividne si protirečí, ako keby bol v jednej práci zabudol na to, čo napísal v inej. Niekedy ho v jeho smelom vedeckom rozbehu brzdia primitívne náboženské predstavy a inokedy sa zase veľmi rázne stavia proti nim. No určitým ideovým pohľadom na veci a najmä metódou spracovávanía problematiky vynikal nad svoje prostredie. Mal totiž určitú koncepciu, určitý filozofický pohľad na spoločenské dianie, čo iným „sociológom“ u nás vtedy chýbalo.

Touto metódou bol historický pohľad na veci a celé dianie. Nech Feješ uvažuje o čomkoľvek, temer nikdy nevidí vec len takú, aká je, z hľadiska prítomnosti, ale chápe a vykladá ju historicky a vývinovo. Tento aspekt na veci získal od francúzskych osvietenecov Montesquieua a Rousseaua a od súčasných nemeckých filozofov Herdera a najmä Fichteho. Feješovi nebola teda história dobou temna, ako ešte mnohým osvietencom — metafyzikom a dogmatikom, ale matkou prítomnosti, bez ktorej ju nemožno pochopiť. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že takto si vytvoril plastický, realistický a miestami veľmi adekvátny obraz skutočnosti.

Pokúsme sa teraz aspoň načrtnúť Feješov svetonázorový profil. Začneme jeho názormi na vývin spoločnosti. Feješ verí, že ľudský rod vznikol z jedného páru, stvoreného bohom. Prvý človek sa vraj ničím nelíšil od zvierata, no mal pred ním veľkú výhodu, z ktorej veľmi ťažil pri zdokonaľovaní svojho pozemského života — vzpriamený postoj. Spočiatku sa živil len rastlinami, potom prešiel k poľovníctvu, ktoré prebudilo jeho rozum. Podľa Fejša totiž rozum ako aj reč vyvíjajú sa len prácou a spoločenským stykom ľudí. Spočiatku mal človek len dispozície k nim. Od poľovníctva prešiel k pastierstvu, ktoré vytvorilo prvú ľudskú spoločnosť, a od neho k usadlému roľníctvu. V ňom sa už vyvinulo vlastníctvo, právo a zákony.

Vnútorým činiteľom, ktorý hnal človeka dopredu, bola podľa Fejša túžba po šťastí. „Najstarším heslom ľudstva je... *byť šťastným*.“ Ba „túžba po šťastí je prameňom všetkej ľudskej kultúry.“

Človek má nekonečné možnosti zdokonaľovať sa. Týka sa to predovšetkým rozumu — prednosti človeka pred zvieratmi. Dokonalý a slobodný bude teda človek na konci svojich dejín, a nie na začiatku. Tu vládnu len inštinkty, tam bude vládnuť len rozum. Feješ teda — aspoň v tejto súvislosti — nesúhlasí s Rousseauovou oslavou života primitívov a prikláňa sa k súčasnej nemeckej filozofii — bez toho, že by ju spomínal — ktorá hlásala ideu zdokonaľovania sa a zoslobod-

ňovania človeka postupom histórie. Za čias Feješových ju propagoval Fichte, po ňom ju zavŕšil Hegel.

Človek sa pomaly dostal až do stavu, keď vytvoril štát. Feješ — ako neskoršie Hegel — velebil štát ako najvyššiu ľudskú spoločenskú ustanovizeň. Kráčal tým len v šlapajách súčasných osvietených filozofov — vyjmúc Rousseaua, ktorý videl v štáte len nevyhnutné zlo — a nemeckých a rakúskych národohospodárov, Justiho a najmä Sonnenfelsa, u ktorého aj študoval. Títo tiež kladli záujem štátu na najvyššie miesto a všemožne sa starali o jeho povznesenie — dvíhaním poľnohospodárstva, materiálnej a duchovnej úrovne obyvateľstva, jeho počtu atď. Propagátorom týchto populacionistických ideí bol u nás práve Feješ — popri Samuelovi Tešedíkovi — ako to okrem iného dosvedčuje aj jeho kniha *O populácii*, s mottom z Plinia: Chcem zveľadiť našu vlasť všetkými možnými prostriedkami, najviac však počet obyvateľstva.

Teda podľa Fejša, „čo načína spoločenský stav, to završuje štát.“ Feješ kladol na štát veľké požiadavky, ktoré v ňom prezrádzajú pribojného mysliteľa (v tejto súvislosti bol vôbec u nás najpribojnejší). Štát musí zaisťovať bezpečnosť občanov navonok i vnútri, lebo bez nej nie je možné užívať ani základné práva, ku ktorým patrí právo na život, na vlastníctvo, t. j. aj na zemské plodiny, získané bez ujmy na práve iných, právo na ich spracovanie a výmenu, právo na zisk, dosiahnutý vlastnou prácou atď. Na ochranu týchto práv musí štát vydávať zákony, na ich dodržiavanie musia dohliadať vrchnosti. Pritom „zákonodarca musí vychádzať zo zásady, že každý človek je slobodný . . . , že túžba po slobode je u všetkých ľudí nezdolná, že snaha uplatniť svoje schopnosti prýšči z povahy slobody . . . , že všetci ľudia majú a robia si nárok na to, aby bola rešpektovaná a aby nosili jej znak“.

Feješ hovorí aj o tzv. práve človeka na seba. Toto právo predpokladá možnosť slobodného rozvoja všetkých ľudských duchovných a fyzických síl a štát ho musí zabezpečiť. „*Vzdelanie občanov je teda potrebou štátu*, lebo bez vzdelania nie je možná nijaká vláda a bez tejto nijaký štát.“

A Feješ sa dožadoval aj rovnosti občanov pred zákonom. Ako vraj príroda nerobí rozdiel medzi pohlaviami a obom priznáva rovnaké práva, aj keď nie rovnaké schopnosti, „tak aj štát má priznať občanom rovnaké občianske práva, bez ohľadu na rozdielnosť pohlaví. Ak nenasleduje v tomto príklad prírody, spozná skôr či neskôr na vlastnej škode, že príroda na svoje práva nikdy nezabúda“. Rozdielnosť pohlaví, schopností a zamestnaní nemá rovnosti pred zákonom prekážať. Tieto slová znejú veľmi smelo, priam výhražne.

Verejné úrady majú obsadzovať úradníci, ktorých si volí sám národ a ktorý pritom hľadá len na svoje blaho. Prednosť majú mať schopní a počestní uchádzači, a nie tí, čo vynikajú rodom, jeho starobylosťou atď. „Národ môže povedať: Nikoho nepreferujem, ale ak ste rovnako dobrí muži, môžem svoje dobrozdanie udeliť tomu, komu chcem. Zbytočné je dúfať v slávu a starobylosť rodiny.“ Pravda, národ sa dá v týchto veciach často zviešťať, nerobí to, čo má, ale čo chce.

Z týchto Feješových náhľadov ozývajú sa buržoáznodemokratické a liberalistické požiadavky, namierené proti feudalizmu. Zreteľne v nich počuť hlasy vzťahujúceho sa liberalizmu a individualizmu, požiadavky voľnej súťaže a slobodného

obchodu, dovoľávajúce sa na svoju podporu prírody a potrieb ľudskej prirodzenosti. Štát má toto všetko len kodifikovať a podporovať. Tieto Feješove náhľady boli najpokrokovejšie, najviac podkopávali feudalizmus. Tu zašiel najďalej a od tohto bodu už len ustupoval.

Zaujímavé sú Feješove názory na spoločenské vrstvy a triedy, u nás vtedy sedliactvo a šľachtu. Buržoázia bola ešte príliš slabá na to, aby mohla na seba už upozorňovať ako nová trieda. Okrem toho buržoáziou sa stávala u nás aj časť samej šľachty, čo veľmi komplikovalo situáciu a sťažuje jej pochopenie. Ako sme už spomenuli, záujem o sedliacky ľud sa v našom osvietenstve dostal veľmi do popredia, lebo sa predovšetkým odhalila jeho ekonomická hodnota. Videlo sa, že sedliactvo ako tvorca základných materiálnych hodnôt drží na svojich pleciach celý štát, najmä agrárne Uhorsko, a ospevovalo sa ako najdôležitejšia a najpočetnejšia spoločenská trieda. A aby produkovalo viac a racionálnejšie, venovala sa mu všestranná pozornosť. Na druhej strane problematickým sa stával zástoj šľachty. Osvietenský národohospodári a s nimi aj ostatní osvietenci, u nás najmä Feješ a Tešedík, veľmi zdôrazňovali pracovitosť, bojovali proti zaháľáčstvu, žobrote atď., a kto nepracoval, žil z práce iných, opieral sa o pochybné výsady a privilégiá, o tituly, na ktoré sa už nič nedávalo, to bola práve šľachta. Preto sa na jej adresu ozývali vtedy u nás viac-menej otvorené a ostré hlasy. Naši osvietenci videli rôzne neprávosti, ktoré páchala, no keďže vyššej sociálnej vrstvy a triedy od nej nebolo a ona sama mala moc v rukách, apelovali zase len na ňu, aby tieto neprávosti odstránila, čím ulamovali hrot svojej kritiky.

Po vypuknutí Veľkej francúzskej revolúcie roku 1789 nastal u nás v tejto súvislosti obrat. Francúzski poddaní sa búrili proti šľachte a jej prisluhovačom, najmä kňazom, a vo Francúzsku nastal v prvých revolučných rokoch chaos. Pochopiteľne, u našich osvietenecov — temer výlučne kňazov — vyvolali tieto udalosti obrannú reakciu. Kritika šľachty zmĺkla a začínala sa ozývať jej chvála, zdôrazňovať jej potreba ako vrchností, ustanovených samým bohom, proti ktorého poriadkom sa neslobodno búriť, chválilo sa aj postavenie sedliakovo, falošne lichotnícky sa idealizovali výhody jeho stavu atď., až sa nakoniec dochádzalo ku konštatovaniu, že všetko je dobré, tak ako to je, a že po sociálnej stránke spoločnosť reorganizovať netreba.

Feješ nestál ani v tejto súvislosti bokom a „výdatne“ tieto snahy podporil. Jeho stanovisko voči sedliactvu bolo však diferencované. Ako propagátor populacionistických myšlienok dobre videl jeho veľký materiálny význam pre štát, a preto sedliactvu v mnohom prial. Chcel, aby sa dvíhala jeho hospodárska úroveň, zlepšoval jeho zdravotný stav atď. Nemožno tu nespomenúť jeden jeho pekný výrok, v ktorom sa pohoršuje nad predsudkami sedliakov, že chorobu i zdravie zosiela boh a že jedine on môže chorých vyliečiť. A „v tejto povere veľmi často utvrdzujú ľud kňazi, ktorí nezriedka poukazujú na nejakého Kristom uzdraveného v evanjeliu. Ešte aj dnes odporúčajú svojim poslucháčom ako najlepší liek Krista, nevyužívajúc príležitosti na to, aby v ľude vzbudili dôveru k pozemským lekárom, ktorých tiež treba považovať za vyznamenaných titulom poslov božích, zoslaných na liečenie tela. Zriedkakedy karhajú v pohrebných kázňach omyly, ktorých sa ľud dopustil voči chorým. A zriedkakedy vyzývajú svojich poslucháčov k väčšej

starostlivosti o telo. Každé úmrtie vydávajú za rozsudok boží, a tým upevňujú zaostalého a najpotupnejších predsudkov plného poslucháča vo viere, že nikto z domácich nemôže zomrieť svojou vinou, a teda každý lekársky zásah je zbytočný. Taktiež keď sa Feješ dožadoval oných buržoáznodemokratických práv, hovoril aj v prospech sedliakov, keďže aj oni boli občanmi štátu.

Po vzdelanostnej a sociálnej stránke sa však Feješ žiadnych reforiem pre sedliactvo nedožadoval, v tejto súvislosti chcel nechať stav nezmenený. Sedliaka vraj prozreteľnosť určila pre ťažkú a namáhavú prácu s pluhom, a preto nemá čas vzdelávať sa a musí sa učiť len z „veľkej knihy celej prírody“. Jedna z tém, ktoré Feješ navrhol Učenej spoločnosti malohontskej hneď pri jej založení na spracovanie, znie: O nebezpečenstve, ktoré plynie z urýchleného a prenáhleného poučovania ľudu. S podobnými myšlienkami sa stretávame u neho viackrát.

Feješ totiž hľadel na sedliactvo ako na najprírodnejšiu, najsurovšiu spoločenskú vrstvu, ovládanú nie rozumom, ale vášňami, stvorenú len pre fyzickú prácu a azda sa bál, že keby sa pomocou vzdelania dostala spoločensky vyššie, mohla by spôsobiť v spoločenskom stroji chaos. Preto bol tiež presvedčený, že ľud nemôže vládnuť, ale byť len ovládaný, a to vyššími vrstvami, najmä šľachtou.

Podobné názory zastával aj Tešedík. V ľude videl len akúsi akcieneschopnú masu, ktorá potrebuje akoby prvého hýbateľa, šľachtu, aby mohla rozumne konať. Príčinou takýchto názorov bola bezpochyby aj veľká zaostalosť feudálneho sedliactva, ktoré nebudilo dojem, že by bolo schopné samostatných a rozumných politických činov. Potvrdenie toho videl Feješ aj v udalostiach vo Francúzsku.

Feješ mal však vypracovanú celú teóriu spoločenskej hierarchie, v dôsledku ktorej hlásal oné názory o sedliactve. Bola to hierarchia feudálnych spoločenských stavov, teoreticky podporená kresťanským náboženstvom, najmä jeho etikou. Po Francúzskej revolúcii sa jej zásady veľa spomínali a spomínal ich aj Feješ. Jeho názory v tejto súvislosti boli zhruba tieto:

Spoločnosť usporiadal boh podľa určitého plánu, ktorý je nemenný. Tento svet veľmi dobre zodpovedá účelu, pre ktorý ho boh stvoril, hoci ináč by bol mysliteľný aj lepší svet. Spoločnosť je rozdelená na niekoľko vrstiev, počnúc sedliactvom cez remeselníkov, kupcov atď. až po pánov „kteréhokoliv rádu“, t. j. kňazov, šľachtu a iných. Každý stav má presne vymedzené miesto a funkciu. Lebo spoločnosť je stroj, ktorého kolieska musia do seba zapadať. Keď jedno vypadne, stroj sa zastaví. Preto opúšťanie svojho stavu, napr. nespokojnosť sedliactva so svojím účelom a útek od pôdy, snaha dostať sa vyššie, neznamená len nebezpečenstvo pre celú spoločnosť, ale je aj vzburou proti nemennému a večnému božiemu poriadku.

Fakt, že túto spoločenskú hierarchiu ustanovil boh, vyvodzoval Feješ aj z toho, že vraj každému stavu určil príslušnú morálku, ako to vidieť z biblie, ktorej plnenie však vyžaduje súhrn všetkých stavov. Tak sediaci majú vraj byť chudobní, poslušní, trpezliví atď., kým páni (Fejša zaujímali spomedzi všetkých stavov len tieto dva krajné stavy) majú zase byť dobrotiví, milosrdní, súcitní atď. No koho by mal sedliak poslúchať, keby nebolo pánov, a voči komu by mali byť páni milosrdní, keby nebolo sedliakov?

Takéto a podobné myšlienky hlásal Feješ v časoch, keď sa tutlala vzrastajúca

nespokojnosť sedliactva, z obavy, aby neviedla k udalostiam podobným vo Francúzsku. Neváhal použiť ani sofistiku a protirečiť mnohým pekným zásadám, ktoré vyslovil v iných súvislostiach, len aby presvedčil sedliakov — ktorým venoval svoju zlopovestnú knihu *Hlas volající k sedlákům* — o tom, že všetko je dobré tak, ako to je, že ich stav má veľmi mnoho výhod, že nemajú pánom čo závidieť, lebo sú to v nejednej súvislosti chudáci, že vzbura proti vrchnostiam je vzburou proti samému bohu, že božie poriadky zmeniť nemožno atď. Feješov *Hlas* a knižočka *Nezemanům zemanství žádostivím* sú spolu s prácami niektorých ďalších našich osvietenecov, najmä Hrdličku, Záborského a Zubeka, zrkadlom toho najhoršieho morálneho úpadku našej osvietenskej mentality.

Taký je rub pokrokových Feješových názorov, vyslovených vpredu. Zreteľné v ňom badať dve línie: buržoázne demokratickú a feudálne konzervatívnu, retardáčnú. Ak chceme konečne zhodnotiť jeho sociálne názory, dochádzame k presvedčeniu, že Feješ, tak ako ani jeho súčasníci u nás, nechcel feudalizmus zlikvidovať, ale len zreštaurovať. Dožadoval sa iba menších reforiem, ktoré mu mali pomôcť udržať sa ešte pri živote; a zásadné reformy, ktoré by ho boli podkopali, odmietal. To, že aj tie drobnejšie reformy cieľili zväčša proti nemu, už nepobadal.

Myšlienkový profil Feješa, nášho osvietenského publicistu, má teda svoje svetlé i tienisté stránky. Keď si pripomíname dvojsté výročie jeho narodenín, iste je žiadúce myslieť viac na tie svetlé stránky. Ako sme ukázali, nie je ich málo. Po tejto stránke sa Feješ pekne zapísať do dejín nášho pokrokového myslenia.¹

ЯН ФЕЕШ

(1764—1823)

Т. Мю н ц

Автор статьи занимается философским профилем Яна Фееша — выдающегося публициста и философа периода словацкого просвещения — в связи с 200-летней годовщиной со дня его рождения. Фееш в своих трудах сосредоточивает свое внимание прежде всего на социальной проблематике, представляющей в то время для Словакии самый жгучий вопрос. Он требует многих новых буржуазных введений, осуществления реформы феодальной австрийской монархии, но не ее ликвидации. Он находится под сильным влиянием западных просветителей, напр. Гоббса, Локка, отчасти и Руссо и под влиянием немецкой классической философии. Фееш вводит в словацкую просвещенскую философию метод исторического толкования явлений.

¹ O Feješovi písal autor vo svojich monografiách z dejín slovenskej filozofie, a to v *Náhľadoch filozofov Malohontskej spoločnosti* (SAV, Bratislava 1954) a vo *Filozofii slovenského osvietenstva* (SAV, Bratislava 1961). V prvej práci hodnotil Feješa negatívne, v druhej, po lepšom oboznámení sa s materiálom, už diferencovane. V tejto jubilejnej štúdii opiera sa v hodnotení Feješa len o druhú prácu, ktorej závery považuje za výstižnejšie, i pokiaľ ide o hodnotenie celej slovenskej osvietenskej filozofie.

The author discusses the philosophical profile of Ján Feješ, this prominent publicist and philosopher of the age of Slovak Enlightenment, by the occasion of the 200th anniversary of his birth. In his works Feješ was concerned predominantly with social problems, very timely in that period. Feješ pleaded for many innovations in a new, bourgeois order; however, he did not advocate the dethronement of the feudal Austrian monarchy, only its reformation. His thinking was to a great extent influenced by western philosophers of the Age of Enlightenment, such as Hobbes, Locke, partially also by Rousseau, and by German classical philosophy, too. He introduced the method of historical explanation of phenomena into the Slovak philosophy of Enlightenment.

ROGER GARAUDY K PROBLÉMU ODCUDZENIA

Redakcia časopisu *Otázky marxistickej filozofie* požiadala Rogera Garaudyho, známeho francúzskeho marxistického mysliteľa, aby odpovedal na niekoľko otázok, týkajúcich sa problematiky odcudzenia. Rozhovor s R. Garaudym uskutočnil s. Ján Čierny, zpravodajca Československého rozhlasu v Paríži. Uverejňujeme text tohto rozhovoru, ktorý podľa magnetofónového záznamu prepísal s. Čierny.

Otázka: Pokladáte pozornosť, ktorú v posledných rokoch mnohí marxistickí aj nemarxistickí filozofi venujú pojmu odcudzenia, iba za prechodný záujem, súvisiaci s renesanciou záujmu o mladého Marxa, alebo vidíte v tomto pojme dôležitú, v určitom zmysle kľúčovú kategóriu, ktorej význam bol v marxistickej filozofii doteraz nedocenený a ktorej dosah bude treba všestranne preskúmať?

Odpoveď: Nemyslím, že záujem, ktorý venujú dnes mnohí marxistickí a nemarxistickí filozofi pojmu odcudzenia, je iba záujem prechodný; nazdávam sa, že ide naozaj o problém základný. A ani si nemyslím, že by šlo o problém čisto historický, povedzme o problém výkladu ideového formovania mladého Marxa. Naopak, som tej mienky, že pojem odcudzenia je dôležitou, ba povedal by som základnou kategóriou marxistickej filozofie. Nepochybne spôsob, akým Marx narába s touto kategóriou v svojich raných prácach, ukazuje, že sa ešte nebol úplne zbavil špekulatívneho poňatia Heglovej filozofie a antropologického poňatia Feuerbachovej filozofie. Ale v Marxových zrelých dielach, kde uskutočnil prevrat špekulatívnych pojmov, vidíme nové použitie koncepcie pojmu odcudzenia, ktoré naplňa historickým a vedeckým obsahom, ako napr. v *Kapitáli* pod menom fetišizácie tovaru. Myslím, že je preto mimoriadne dôležité pre marxistických filozofov vrátiť sa nielen k historickému štúdiu pojmu odcudzenia z doby jeho vzniku a k podstatným rozdielom, ktoré tento pojem so sebou priniesol a v zmysle ktorých ho interpretovali Hegel, Feuerbach a Marx, ale je dôležité skúmať, akú závažnú úlohu hrá vo vedeckej filozofii rozvinutej dospelým Marxom.

Otázka: V čom vidíte nové prejavy odcudzenia, charakteristické pre dnešné štúdium kapitalizmu?

Odpoveď: Nemyslím, že možno hovoriť o nových prejavoch odcudzenia v súčasnej etape kapitalizmu. Skôr sa nazdávam, že ide o variant starých foriem, pretože odcu-